

ВИБРАНІ
ПОЕЗІЇ

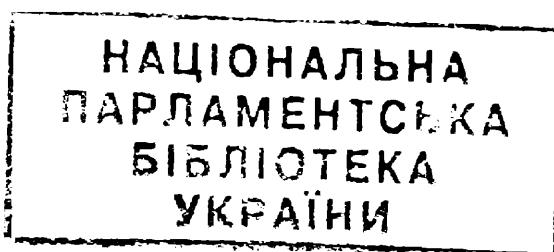
Леся Українка
Вибрані поезії

ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОТЕКА Ч. 3.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

ВИБРАНІ ПОЕЗІЇ

ВСТУПНА СТАТТЯ Й РЕДАКЦІЯ
М-р ІРИНИ ПЕЛЕНСЬКОІ

КРАКІВ
УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
1940

Тираж 3000. Форм. паперу 58×84. Форм. книжки 205×143 мм.
Сторін 80. Папер. арк. 2.5. Друк. арк. 5.

Накладом „Українського Видавництва”, Krakів, Райхсштрассе 34/II.
Друк: »Нова Друкарня Денникова« під нак. упр. Krakів, Ожешкової 7.
Verlag: »Ukrainischer Verlag« G. m. b. H. Krakau, Reichsstrasse 34. II.
Druck: »Neue Zeitungsdruckerei«, Treuh. Verw. Krakau, Orzeszkowag. 7.

I. ЖИТЬОВИЙ ШЛЯХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.

Життєві переживання Лесі Українки настільки заважили на її творчості, а зокрема на її ліриці, що для належного її зрозуміння, необхідно звернутися до деяких даних із життя поетки, до її сімейного, літературного та суспільно-національного довкілля.

Лірика Лесі Українки сягає своїми початками найвчаснішого віку поетки.

Дитячі й молодечі роки провела Лариса Косачівна у волинському селі Звягелі біля Новгороду Волинського, де й уродилася 26. лютня 1871 р.

Виключний вплив на виховання Лариси, що виростала разом із своїм братом Михайлом, мала мати Ольга Косачева. Це тому, що батько Лариси, Петро Косач, поміщик і голова мирових посередників на Волині, мало міг присвячувати часу сімейним справам.

Виховання дітей було в Ольги Косачевої поставлене в усій потрібній ширині. Діти не ходили до школи, бо вона була тоді московська, лише одержували освіту дома. Освіта ця мала теж широкий засяг. Діти між ін. не лише говорили кількома чужими мовами, але й вчасно засвоїли собі основи природничих наук, що тоді вважали найбільш доцільним засобом для вироблення світогляду.

З хвилиною, як мати завважила в малої доњки прояви письменського таланту, Лариса одержала дбайливо продумане літературне виховання.

Одною із спроб створити дітям підхоже літературне довкілля були дискусії на літературні теми в широкому гурті знайомих. В цьому гурті письменників заправлялася Лариса до письменницької праці теж практично, пишучи разом із старшими різні літературні твори на задані теми. Так повстало напр. оповідання „Жаль”.

Великою допомогою в цьому намаганні Ольги Косачевої були родинні й товариські звязки з такими людьми, як Старицькі, Лисенки й інші.

Особливу увагу присвятила О. Косачева основному познайомленню Лариси з українською народньою творчістю та природою.

Завдяки тому вплив народньої, пісенної ритміки та народніх, поетичних образів знайдемо не лише в ранніх, але й у пізніших речах поетки, а „Лісова пісня” — шедевр не лише Лесиної творчості, але й цілої української літератури, є доказом, як глибоко запали в душу поетки образи її дитячого, волинського довкілля.

Всі ці чинники мали великий вплив на розвиток письменницьких здібностей Лариси. Вони приспішили розвій таланту до такої міри, що поетка, мавши двадцять років друкувала вже свої перші вірші. Були це „Сафо”, „Конвалія” й „Русалка”, друковані в 1884 р. в галицькому журналі „Зоря”, під літературним найменням Лесі Українки, що так і залишилося псевдонімом Лариси Косачівної на завжди.

Та неначе на противагу близкучим надіям молоденької поетки, водночас із пробудженням сильного, духового життя, родиться недуга, туберкульоза. Ця недуга не покинула вже Лесі аж до самої смерті, що наступила 19. липня 1913 року, й вимагала постійного лікування. Воно ж вело Лесю Українку від одного чужинного живця до другого: Крим, Кавказ, Італія, Єгипет, нераз — хоч і не на довго — скріпляли своїм південним сонцем хворий організм поетки.

Часте перебування на чужині. розвогнювало особливо палку любов і тугу за рідною країною.

„Країно рідная! Ох, ти далека мріє!
До тебе все летять мої думки —
Ій страшно й радісно, якась надія мріє....
Так з вірю в свій край летять пташки...

(»Поворот«)

Недуга й чужина — два сопутники найкращого Лесиного віку — мали чималий вплив на її духове обличчя. Трагізм життя кинув свою тінь і на її творчість, дарма, що не ослабив її чуттєвої напруги.

ІІ. СУСПІЛЬНЕ Й ЛІТЕРАТУРНЕ ОТОЧЕННЯ. ЛЕСІ УКРАЇНКИ.

Вісімдесяті та девяності роки в Україні належали до тих рідких у нашому минулому, що в них суспільно-культурне життя плило рвучким і широким струмом.

Неначе відповідю на указ 1876 р., на пригнічені, повні безнадії 70-ті роки, було оживлення й діяльність цілого ряду видатних діячів та явищ суспільно-культурного значіння.

На долю українського письменства впало відповідати московському насилю, гнетові й цензурі, роз'яснювати темряву отого сьомого десятиліття.

Діяльність Кониського, Грінченка, Старицького, Олени Пчілки, Драгоманова, Франка й ін., не лише збудила із сну часово приспане українське письменство, але й розбурхала національні почуття, суспільну діяльність, політичне освідомлення.

Безкорисний патріотизм Грінченка, що повинність служити народові зробив своєю практичною девізою на ціле життя, суспільницьке наставлення Старицького, трагічна любов народу й краю Франка — надали й творчості цих письменників суспільно-ідейне забарвлення, створили український тип письменника-громадянина, що ціле життя своє посвячує для нації.

„Замкнути серденько від миру
Й наладнувати свою ліру
Для власних мук, для власних сліз,
Для потайних лише погріз, —

— — — — — — —
Ні, тричі ні! Хай краще струни
Порве мій стогін навісний!
Коли кругом в дочасні труни
Борців лягає гурт тісний,
Коли юнацька сила вяне
А там сміється щось погане —
Не про кохання, не про рай,
Співаче голосно співай!...
Співай, ридай і будь готовий
Замісць лаврого — терновий
Вінець узяти на чоло.

(«Поет у»)

Те окреслення М. Старицького поетових завдань ярко визначує ту роля, що її виконували українські письменники, бувши водночас громадськими діячами, а то й національними борцями.

Вже дитиною відчула на собі Леся Українка ввесьтягар московського державного ладу в Україні. Такі події, як вивезення на Сибір її тітки, сестри Петра Косача, або змога друкувати свої вірші лише за кордоном тодішньої Росії, тобто у Львові, викликували живий відгук у душі й у поезії молоденької поетки.

З другого боку, безпосереднє є близьке співжиття з такими визначними українськими літературними і громадськими діячами, що відважно ставили спротив чужому насиллю; мало не менший вплив на творення її духового обличчя. Найбільш замітну роля відіграла тут Олена Пчілка, мати Лесі Українки.

Олена Пчілка, письменниця, (писала вірші, оповідання, драми), редакторка поступового тоді „Рідного Краю”. Її заслуга не так у різnobічній, літературній, як радше в публіцистичній діяльності. У своїх статтях і громадській праці вона виступала „з виразно зазначеними й підкресленими думками про національність...”, що не обмежується самою простонародністю”. Націоналізм „не лише повинен обіймати всі елементи народного життя, але й розвивати їх, витворювати на народній основі нові цінності... Заслуга Олени Пчілки в тому, що вона категорично й рубом поставила питання, даючи на його відповідь не тільки теоретично, а й практично — своїми працями*).

Активний націоналізм Олени Пчілки, що на багаторіків попереджував її добу й викликував стільки застежень у соціалістично наставлених сучасників, переїняла в цілому Леся Українка. Вона не лише залишилась вірна духовій спадщині матері; проблема ця знайшла в пережиттях Л. Українки окрему інтерпретацію, окреме значіння, окремий, незвичайно сильний, вислів.

Не дивлючись на те, Леся Українка високо цінила діяльність своїх старших сучасників, рівняючи її до збройних змагань, називаючи тих діячів бійцями, нато-

*) Сергій Єфремов: „Історія українського письменства”, т. II. стор. 184.

містъ із тривогою думала про своїх ровесників, оте покоління, що на „всі велики подїї” має одну відповідь: „мовчаня, сльози та дитячі мрії”. Поетка знає, що її залік до тих людей зайняти становища своїх попередників, залишиться без відповіді:

Що вже й докори ці вас не проймуть?
„Що ж, братя, мовчите? Чи втішенні собою,
Чи так задавлені неволею, журбою?
Чи може маєте яку яснішу путь?

Подаймо їм велику розвагу,
Скажім і докажім, що ми бойці сами;
А ні, то треба матъ, хоч ту сумну одвагу —
Сказать старим бойцям: не ждіть, не прийдем ми!

III. ПОДІЛ СУСПІЛЬНОЇ ЛІРИКИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.

Такі, в короткому нарисі, були ті чинники, що оформлювали торчість Лесі Українки, намічуячи русло, яким мав плисти й розвиватися її поетичний талант.

Творчий шлях вів її від стилізації народньої поезії та наслідувань попередників, у ранній добі, від чуттєвого вияву в оригінальних ліриках і епічних поемах до остаточного поширення тематики й поглиблення проблематики в драмах.

Багатство тем, узятих із епох сильних переломів, великих, історичних зударів, де змагалися за духову владу над світом супротивні собі світоглядові течії, вказують на те, що Леся Українка бажала відтворити в українській літературі світ героїв і героїзму, померлий у минулому. Не даром головні постаті її творів — це люди непересічні, що не лише жили власним, багатим духовим життям, але й формували сучасність. Постаті того типу особливо виразно виступають у драмах. Натомість у ліриці на перший плян висуваються складні, суспільно-національні питання.

Майже всі оці питання вміщаються в рамці трьох, великих, груп:

1. Любов України, з основним мотивом туги за нею, виведена на образах української природи, якій поетка протиставить пожаління над долею рідного краю.

2. Протест проти насилля, боротьба з ворогами рідного краю, та з суспільними хибами земляків.

3. Вага слова, як духової зброї в боротьбі за волю, а зокрема роля її поетичної творчости, як громадського чинника.

Ті групи лірик із суспільною тематикою і настроєм, звязані водночас з трьома етапами творчого шляху Лесі Українки.

IV СУСПІЛЬНІ ІДЕЇ В ЛІРИКАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.

Ранні вірші Лесі Українки відбивають сильний вплив і начитання української поезії. Така річ, як поема „Русалка”, і темою, і способом писання, мовою і стилем — нагадує Шевченка. По Шевченкові, Куліш і Старицький лишили слід на дитинячій, а потім і молодечій психіці поетки. Не лише поетичну форму, але й підхід до проблем, головно до ідеї і трагедії України — взяла Леся від них.

Початкові її вірші відбивають у цілому народницько-сантиментальний світогляд поетів-народовців. Побіч любови до краю висловлений смуток із приводу недолі. Дещо пізніше приходить усвідомлення дійсного стану, висловлене реальними образами. За тим ідуть заклики до праці, і слідом за Кулішем, неокреслені мрії про краще майбутнє.

Замітний крок у ідейній еволюції творить щойно вірш „І все таки до тебе думка лине”. Любов до України із трагічним ствердженням дійсності:

„Ці очі бачили скрізь лихо і насилля
А тяжчого від твого не видали...
Вони б над ним ридали,
Та сором сліз, що ллються від безсиля”.

Останнє речення це не стільки сильний звук у гамі слабих дотеперішніх, не тільки голос новий у нашій пошевченківській віршовій поезії, — це оригінальна, самостійна Лесина концепція у ставленні української суспільної проблеми, це та тонка, гостра, кривава нитка, що від тепер тягнеться крізь цілу Лесину творчість, закрасить її вірші своєрідною закраскою, вчинить її палкою і гарячою, твердою і міцною.

Неначе оправданням такого становища поетки, неначе зверхньою ілюстрацією еволюції поглядів і почувань є вірш „Ворогам”. Покірна постать, очі, що звикли сльози лiti, руки, що досі шукали лише дружньої руки, уста, що досі вимовляли солодкі речі й тихі жалі — все змінилося, звичайно не без причини. Очі тепер метають іскри-бліскавиці, руки зводяться від судороги злости, уста шиплять від лютості і голос

„Спотворився, неначе свист гадючий, —
Що, як для вас жалом язик їх буде?”

Почуття поетки змініли не лише в відношенні до ворогів. Її не лякає порив цеї запеклої ненависті; найгарячіша любов є обумовлена ненавистю. Спомин мук заданих борцям за правду не може не викликати жаги лютої помсти. Так подумана ненависть потрактована в Лесі Українки як позитивний чинник, що держить у напрузі людського духа, що має силу кинути його до оконечної боротьби. Бо

„...може б не було життя таке нещасне
Як би вогонь ненависті не гас.”

Та більше, як сили ворогів, лякається Леся Українка безсилля українців. Пекучіші від свистів батогів кидає слова-докори невільничій душі свого народу. Він раб принижений, обіданий невольник, дитя сліпее зроду, він без сорому й без чести!

Та не в рабстві української психіки вся її трагедія. Страшніша від нього є та сила духа, прикутого до землі кайданами, та відвага, що наче меч політий кровю, бряжчить у піхвах, ржою взятий.

Нерівність між поривами духа, і малою силою, між дитячою спроможністю, і вогнем Титана, що на горе не згас іще в душі невільника — ось де суть, трагічна суть українства, сучасного Лесі Українці. І нерозривно з тим:

„Чия рука, порушена любовю,
Той меч із піхви видобуть здола?!”

Поки з'явиться новітній Спартак, поки виросте український Роберт Брюс, єдиною зброєю й засобом бороть-

би — поетичне слово. Її мечем — духовна зброя і вона сама готова витягнути її. Своїй поетичній творчості признає Леся одне ясне й конкретне завдання: виховати месників, що, прийняши її слова за своє життєве гасло, перемінили б зброю на меч катів.

Улюблений поетичний образ Лесі Українки, що уявляє розрив бездільного, заржавілого меча з піхвою, став у неї символом духової снаги, боротьби, а в дальшому синонімом хвилини національного визволення. „Вміла вона дошкулити ворогам своїм дужим словом, вдихнути бадьорість і волю до активності й діла у своїх; та вміла ж і просто зачепити надхненою піснею щоденні струни в душі людські. І не диво — як пише Сергій Єфремов — що та її пісня —

„Чарує облогу ворожу,
І будить на мурах. обачну сторожу,
Заснути не дає до зорі”.

(„Поет під час облоги”).

Найбільш суттєвою рисою світогляду Лесі Українки — активний волюнтаризм, оте змагання до визначеної цілі, не дивлячись на малі засоби. Постать Роберта Брюса, або Грішниці виростає на тлі Лесиної творчості до меж символу. Бо для неї боротьба є головним чинником життя; боротьба в кожних умовинах, з усіми противностями, боротьба слабого з сильним, малого з великим, поконаного з непереможеним. Боротьба не для зиску, а для самої бойової снаги. Звязане з такою бойовою боротьбою сподівання без надії, сміх крізь слези, оце гасло палкої, повної нестримних поривів, душі.

Основоюожної боротьби — сила духа. Фізична спроможність не грає майже ніякої ролі, так як не мало значення для творчости поетки її слабе, недуже тіло. Леся Українка була велика силою духа, прагненням волі, ненавистю до ворогів і любовю до Рідного Краю.

I. Пеленська.

Лірика

КРАСО УКРАЇНИ!

1. КРАСО УКРАІНИ, ПОДОЛЯ!

Красо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало!

Онде балочка весела,
В ній хороші, красні села;
Там хати садками вкриті,
Срібним маревом повиті;
Коло сіл стоять тополі,
Розмовляють з вітром в полі.

Хвилюють лани золотії,
Здається, без краю; аж знову
Бори величезні, густії
Провадять таємну розмову.

Ой, ярочки зелененькі,
Стежечки по них маленькі,
Перевиті мов стрічечки,
Збігаються до річечки;
Річка плине, берег рвучи,
Далі, далі попід кручі...

Красо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало!...

2. І ВСЕТАКИ ДО ТЕБЕ...

І всетаки до тебе думка лине,
Мій занапащений, нещасний краю!
Як я тебе згадаю,
У грудях серце з туги, з жалю гине.

Ці очі бачили скрізь лихо і насилия,
А тяжчого від твого не видали,
Вони б над ним ридали,
Та сором сліз, що ллються від безсилия.

О, сліз таких, вже вилито чимало, —
Країна ціла може в них втопитись;
Доволі вже їм литись, —
Що сльози там, де навіть крові мало!

1895.

3. КРИМСЬКІ СПОГАДИ.

(Заспів).

(Посвята братові Михайлові Обачному).

Південний краю, як тепер далеко
Лежиш від мене ти! за горами крутими,
За долами розлогими, за морем,
Що вже тепер туманами густими
Укрилося, бурливе.

Та не страшно
Моїм думкам осінньої негоди,
На Чорнім морі. Швидче тої чайки
Вони перелетять у ту країну,
Де небо ще синіє, як весняне,
Де грає сонця проміння кохане,
Туди мої думки полинуть швидко
І привітають ту ясну країну,
Де прожила я неодну днину,

А не була щаслива й на годину...
Та я за те докірливого слова
Тобі не кину, стороно прекрасна!
Не винна ти, що я не маю долі.
Не винна ти, що я така нещасна!

1892.

4. СІМ СТРУН

Цикл.

(Посвята дядькові Михайлові).

I. DO

(Гимн Grave)

До тебе, Україно, наша бездомная мати,
Струна моя перша озветься,
І буде струна урочисто і тихо лунати,
І пісня від серця поллється.

По світі широкому буде та пісня літати,
А з нею надія кохана
Скрізь буде літати, по світі між людьми питати,
Де скована доля незнана?

І може, зустрінеться пісня моя самотная
У світі з пташками піснями,
То швидко полине тоді тая гучная зграя
Далеко шляхами-тернями.

Полине за синее море, полине за гори,
Літатиме в чистому полю,
Здійметься високо-високо в небесні простори
І, може, спітка тую долю.

І може тоді завитає та доля жадана
До нашої рідної хати,
До тебе, моя ти, Україно мила, кохана,
Моя безталанная мати!

V. SOL.
(Rondeau).

Соловейковий спів на весні
Ллється в гаю, в зеленім розмаю,
Та пісень тих я чуть не здолаю,
І весняні квітки запашні
Не для мене розквітли у гаю, —
Я не бачу весняного раю;
Тії співи та квіти ясні
Наче казку давню пригадаю —
У сні!...

Вільні співи, гучні, голосні
В ріднім kraю я чути бажаю, —
Чую скрізь голосіння сумні!
Ох, невже в тобі, рідний мій kraю,
Тільки й чуються вільні пісні —
У сні?

VII. SI.
(Settina).

Сім струн я торкаю, струна по струні,
Нехай мої струни лунають,
Нехай мої співи літають
По рідній коханій моїй стороні.

I, може, де кобза найдеться,
Що гучно на струни озветься,
На струни, на співи мої негучні
I, може, заграє та кобза вільніше,
Ніж тихій струни мої,
I вільній гуки її
Знайдуть послухання у світі пильніше;
I буде та кобза — гучна,
Та тільки не може вона
Лунати від струн моїх тихих щиріше.

5. СПІВЕЦЬ.

Пишно займались багряній зорі
Колись на весні,
Любо лилися в пташиному хорі
Пісні голосні.

Грала промінням, ясним самоцвітом
Порання роса,
І усміхалась весняним привітом
Натури краса.

Гордо палала троянда розкішна,
Найкраща з квіток, —
Барвою й пахом вродливиця пишна
Красила садок.

А соловейко троянді вродливій
Так любо співав,
Голосом дивним співець чарівливий
Садки розвивав.

Слав до вечірної зорі прощання,
Що гасла вгорі,
Ще ж голосніше співав на вітання —
Поранній зорі...

Вже пролетів, немов пташка зальотна,
Весняний той час, —
Осінь холодная, осінь вільготна
Панує у нас.

Тихо спускається нічка осіння, —
Година сумна;
Місяць холодніє кида проміння;
Здалека луна

Пугача віщого крик, — гук єдиний;
Діброва — німа.
Де ж соловейко, де ж спів солзвіний,
Ох, де ж він? — Нема!

В вирій полинув, де вічна весна,
Надхненний співець.
Вічно красує там рожа чудесна,
Там теплий вітрець;

Глухо і смутно кругом на просторі.
Мій гаю сумний!
Кинув співець тебе в тузі та в горі,
Тебе й край рідний.

Тиша така тепер всюди панує,
Лиш в листі сухім
Вітер зідха, мов дріяда сумує,
Із жалем глухим.

Чом я не маю огнистого слова,
Палкого, чому?
Може б та щира, гарячая мова
Зломила зиму.

І розлягалась би завжди по гаю
Ясна — голосна
Пісня й розквітла б у рідному краю
Новая весна.

Та хочби й крила мені соловіні
І воля своя, —
Я б не лишила тебе в самотині,
Крайно моя.

Волинь, 1889.

6. НА РОКОВИНИ ШЕВЧЕНКА.

Колись нашу рідну хату
Темрява вкривала,
А чужа сусідська хата
Світлами сіяла.

Багатіла чужа хата,
Лиха там не знали, —
Туди й наші українці
Дари доношали.

Та минав ти, наш Кобзарю,
Чужій пороги,
Орав свою вбогу ниву,
Рідні перелоги.

Гомоніла твоя кобза
Гучною струною,
В кожнім серці одбивалась
Чистою луною.

Спочиваєш ти, наш Батьку,
Тихо в домовині,
Та збудила твоя пісня
Думки на Вкраїні.

Хай же промінь твоїх думок
Поміж нами сяє, —
„Огню іскра великого”
На вік не згасає!

Щоб між нами не вгасало
Проміння величне,
Ти „поставив на сторожі”
Слово твоє вічне.

Ми, як Ти, минати будем
Чужій пороги,
Орати будем свої ниви,
Рідні перелоги.

ЗАГИБІЛЬ АБО ПЕРЕМОГА

7. НЕГОДА.

В темний вечір сиджу я в хатині;
Буря грає на Чорному морі...
Гомін, стогін, квиління пташинні,
Бється хвиля, як в лютому горі.

Там на бéрезі мріє кілками
Морський човен, розбитий, нужденний,
Наче звір, що в пустині пісками
Його вихор засипав південний;

Мов у неба рятунку благають
Ті останки сумні, нещасливі,
А з туману на них набігають
Грізні, люті вали білогриві.

Вдарить вал і гукнé, мов з гармати.
Скрізь по бéрезі гук залунає;
Хоче море човна розламати
Трощить, ломить, піском засипає.

Як розбитий човén безталаний
Серед жовтих пісків погибає,
Так чудéвий цей край богоданий
У неволі в чужих пропадає.

Наче кінь степовий, вільний, дикий,
Що в пісках у пустині вмирає:
Захопив його вихор великий,
Кінь упав і в знесиллі конає.

В ньому серце живеє ще бється.
В ньому кров не застигла живая,
А над ним вже кружляє та веться
Птаства хижого чорная зграя;

Рвуть, хапають, ідять та шматують,
При пажернім та лютім ячанні,
І кривавеє тіло батують,
Що тремтить при останнім сконанні.

Сильне море! зберися на силі!
Ти потужне, нема тобі впину, —
Розжени свої буйнії хвилі,
Затопи цю нещасну крайну!

Євпаторія, 1891.

8. FIAT NOX.

„Хай буде тьма!” сказав наш бог земний.
І стала тьма, запанував хаос,
Немов перед створінням світа. Ні, ще гірше
Був той хаос, бо у ньому були
Живі створіння, їх давила тьма.

Скрізь марища з хаосу виринали,
Лиха зараза, голод, злідні, жах —
Несвітський жах усім морозив душу:
І найодважнішим ставало жаско,
Голодні крики слухаючи й стогін,
Що виринали, наче зо дна моря,
З юрби великої і темної. Здавалась
Ота юрба частиною хаосу
І голосом його. Часами розлягалось
У темряві гукання: „Світла! Світла!”
І на відповідьчувся голос дужий
Земного бога з високості трону:
„Хай буде тьма!” І знов тремтів хаос.

О, неодин нащадок Прометея
Блискучу іскру з неба добував
І безліч рук до неї простягалось,
Мов до зорі, що вказує дорогу.
І розсипалась та велика іскра
На іскорки малесенькі, незначні,
І кожний іскорку ховав неначе скарб
У попелі холодному віддавна;
Вона не гасла, тліла в цій могилі,
Та не давала ні тепла, ні світла.
А сміливий нащадок Прометея
Знаходив смутну долю свого предка:
Вигнання, муки, нерозривні пута,
Дочасну смерть у дикій самотині...

І досі так, о браття! й досі тьма!
Гей, озовіться! страшно в цім хаосі..
Я чула голоси одважні, вільні,
Вони лунали, мов гукання в лісі, —
Тепер замовкли, і страшніша тиша
Мені здається, ніж була раніш.
Брати мої, нащадки Прометея!
Вам не орел розшарпав груди горді, —
Бридкі гадюки в серце упялись.
Ви не приковані на цій кавказькій кручі,
Що здалека сіяє сніжним чолом,
Про вязня звістку людям даючи!
Ні, ви поховані в землянках, звідки навіть
Не чутно брязкоту кайданів, ні стогнання,
Ні непокірних слів...

Гей, царю тьми!
Наш лютий вороже! Не дармо ти боїшся.
Кайданів цих залізної музики!
Боїшся ти, що грізні, смутні гуки
Пройняті можуть і камінне серце.

А чим же ти заглушиш дикий голос
Хаосу темного, крик голоду й біди
І розпачливее гукання „світла, світла”?
На нього завжди, як луна у горах,
Одважні, вільні голоси озвуться.
„Хай буде тьма!” — сказав ти. — Цього мало,
Щоб заглушить хаос і Прометея вбить.
Коли твоя така безмірна сила,
Останій вирок дай: „Хай буде смерть!”

25. 11. 1896.

SLAVUS — SCLAVUS.

Словянщина! — який величний згук,
Який широкий і містично темний.
І скільки літ і як багато рук
Для неї будували храм таємний.
Посеред храму підестал звели
І статую поставили на ньому,
І вид, немов Ізиді, запяли
Покровом щільним ідолові свому.
Стойть таємна статуя давно,
Час тихо упливає рік за роком,
І досі ще нікому не дано
В лиці їй глянути одважним оком.
А то ж величної Словянщини сини,
Німої матері проречистії діти,
Між людьми чим прославились вони?
Чим похвалитись їм, з чого радіти?
Дивітесь: з них кожний, як один,
Що світ би здеряв на плечах здорових,
Міцний, як дуб кремезний, словянин
Покірно руки склав в кайданах паперових,
Та раз-у-раз поклони низькі бє,
Перед стовпом, короною вінчаним,

Порфіррю укритим; стовп той є,
По праву спадщини царем названий.
І кожний ввесь в крові, в сльозах його лице,
Троїстая нагайка тіло крає,
А він ховаючись плете сільце
І братові під ноги простирає.
Колись бувало сильний чуженин
Словян-рабів виводив на майдани, —
Тепер, куди не глянь, усюди словянин
На себе самохіть кладе кайдани,
І кажуть всі: варт віл свого ярма,
Дивіться, як покірно тягне рало!
Ні, імення словянина не дарма
Синонімом раба між людьми стало!

10. ХВИЛИНА РОЗПАЧУ.

О, горе тим, що вроджені в темниці,
Що глянули на світ в тюремнє вікно!
Тюрма — це коло злой чарівниці,
Ніколи не розібеться воно.

О, горе тим очам, що звикли бачить зроду
Каміння сіре, вогкий мур цвілий.
Їм сірим здається все, як небо у негоду,
І світ немов тюремний звір малий.

О, горе тим рукам, що звикли у неволі
Носить кайдани ржаві та важкі,
На волю вирвутися, і там бридкі мозолі
Їм нагадають, хто вони такі.

О, горе тим, що мають душу чесну!
Коли вони ще вірять у богів,
Благати мусять силу ту небесну:
„Пошли нам, Боже, чесних ворогів!”

О, горе нам усім! Хай гине честь, сумління,
Аби упала ця тюремная стіна!
Нехай вона впаде, і зрушене каміння
Покриє нас і наші імена!

16. 9. 1896.

11. ТОВАРИЩІ НА СПОМИН.

Товаришко! хто зна, чи хутко доведеться
Превадить знов розмови запальні;
Нехай, — поки від них ще серце беться, —
Я вам на незабудь спишу думки сумні.

От може вам колись, — часами це буває, —
Розглянути старі шпаргали прийде хіть,
Ваш погляд ці щілки, блукаючи спіткає,
І затримається при них на мить.

І вам згадається садок, високий ґанок,
Летючі зорі, тиха літня ніч,
Розмови наші, співи, й на останок
Уривчаста, палка, завзята річ.

Не жаль мені, що це вам нагадає
Запеклої ненависти порив.
Щож, тільки той ненависті не знає,
Хто цілий вік нікого не любив!

Згадати тільки всі тяжкій муки,
Що завдали борцям за правду вороги,
Кому ж не стиснуться раптово руки
Від помсти лютої жаги?

Ні, жаль мені, що й цей порив погасне,
Як гасне все в душі невільничій у нас.
Ох, може б не було життя таке нещасне,
Як би вогонь ненависті не гас!

Лагідність голубина, погляд ясний,
Патриція спокій — не личить нам.
Шо вдіє раб принижений, нещасний,
Як буде проповідь читать своїмпанам?

Так, ми рabi, не має гірших в світі!
Феллаги, парії щасливіші від нас,
Бо в них і розум, і думки сповиті,
А в нас вогонь Титана ще не згас.

Ми паралітики з близкучими очима,
Великі духом, силою малі,
Орлині крила чуєм за плечима,
Самі ж кайданами прикуті до землі.

Ми навіть власної не маєм хати,
Усе одкрите в нас тюремним ключарям:
Не нам, обідраним невільникам, казати
Речення гордее: „Мій дом — мій храм!”

Народ наш мов дитя сліпее зроду,
Ніколи світа-сонця не видав,
За ворогів іде в огонь і в воду
Катам своїх поводарів oddав.

Одвага наша — меч политий кровю,
Бряжчить у піхвах, ржа його взяла.
Чия рука, порушена любовю,
Той меч із піхви видобутъ здола?

Нехай же ми, рabi, невільники продажні,
Без сорому, без чести, — хай же й так!
А хто ж були ті вояки одважні,
Шо їх зібрav під прapor свій Спартак?..

17. 7. 1896.

12. СКРІЗЬ ПЛАЧ...

Скрізь плач і стогін і ридання,
Несмілі поклики, слабі,
На долю марні нарікання
І чола схилені в журбі.

Над давнім лихом України
Жалкуєм-тужим в кожний час,
З плачем ждемо тії години,
Коли спадуть кайдани з нас.

Ті сльози розтроюдять рани,
Загойтись їм не дадуть.
Заржавіють від сліз кайдани,
Самі ж ніколи не спадуть!

Нашо даремній скорботи?
Назад нема нам воротя!
Берімось краще до роботи,
Змагаймось за нове життя!

13. ВОРОГАМ.

(Уривок).

...Вже очі ті, що так були привикли
Спускати погляд, тихі сльози лити,
Тепер метають іскри, блискавиці, —
Їх дикий блеск невже вас не лякає?
І руки ті, неучені до зброї,
Що досі так довірливо одкриті
Шукали тільки дружньої руки,
Тепера зводяться від судороги, злости, —
Чи вам байдуже про такі погрози?
Уста, що солодко співали й вимовляли

Солодкі речі, або тихі жалі,
Тепер шиплять від лютости, і голос
Спотворився, неначе свист гадючий, —
Що, як для вас жалом язик їх буде?..

1895.

14. ДОСВІТНІ ОГНІ.

Ніч темна людей всіх потомлених скрила
Під чорні широкі крила.
Погасли вечірні огні;
Усі спочивають у сні.
Всіх владарка ніч покорила.

Хто спить, хто не спить, — покорись темній силі
Щасливий хто сни має милі,
Від мене сон мицій тіка...
Навколо темнота тяжка,
Навколо все спить, як в могилі.

Привиддя лихі мені душу гнітили,
Повстati ж не мала я сили...
Зненацька проміння ясне
Од сну пробудило мене, —
Досвітні огні засвітили!

Досвітні огні переможні, урочі
Прорізали темряву ночі,
Ще соняшні промені сплять, —
Досвітні огні горять,
То світять їх люди робочі.

Вставай, хто живий, в кого думка повстала!
Година для праці настала!
Не бійся досвітньої мли, —
Досвітній огонь запали,
Коли ще зоря не заграла.

15. ДО ТОВАРИШІВ.

О, не забуду я тих днів на чужині,
Чужої й рідної для мене хати,
Де часто так приходилось мені
Пекучу, гірку правду вислухати.

Уперше там мені суворій питання
Перед очима стали без покрас;
Ті люди, що ввесь вік несли тяжке завдання,
Казали: „Годі нам, тепер черга на вас,

На вас, робітники незнані, молодії...
Та тільки хто ви, де? Подайте голос нам!
Невже ті голоси несміливі слабкії,
Квиління немовлят — належать справді вам?

Невже на всі велики події
На все у вас одна відповідь є —
Мовчання, сльози та дитячі мрії?
Більш на ніщо вам сили не стає?

Невже це так?...” Я мовчки все приймала;
Чим мала я розбити докори ці?
Мов на позорищі прикута я стояла,
І краска сорому горіла на лиці...

Що ж, браття, мовчите? Чи втішені собою,
Що вже й докори ці вас не проймуть?
Чи так задавлені неволею, журбою?
Чи може маєте яку яснішу путь?

Подаймо їм великую розвагу,
Скажім і докажім, що ми бійці сами;
А ні, то треба мати хоч ту сумну одвагу —
Сказать старим бійцям: не ждіть, не прийдем ми!

16. У ПУСТИНІ.

Сказав Господь: „Мені належить помста!
Той, хто не вірить у дивá Господні,
Не вартий бачить їх. Поки не згине
Останній з вас, отруєних зневірям,
Не ввійде мій народ в обітовану землю”.
Так говорив Господь через свого пророка.
А слово Боже лунало сумно
Серед пустині. Пøтім наш пророк
Зійшов на гору, щоб здалека глянути
На ту недосяжну обітованну землю...
І більше не вернувся. Ми самі
Зосталися у цій німій пустині.
Тепер куди? На схід? на захід сонця?
На північ? на полуднe? Всеодно!
Лягти б отут, на цей пісок гарячий,
І ждати, поки вихор налетить
І нам насипле золоту могилу!
Але дітей, маленьких немовлят,
Їх тільки шкода. Чи на те вродились,
Аби у сповитку піznати голод, спрагу
І смертью марною загинути в пустині?
Ми підемо пісками навмання,
Приспавши в серці гадину зневіря,
Одважно дивлячись до часній смерті в очі.
Чого боятись нам? Палив нам душу розпач,
Поливсь по людях, мов лиха зараза
І серце розтинав, мов гострий меч.
Умер пророк — на нас мов грім ударив.
Хто наш провóдар? Та далека мрія
Недосяжна, як марево пустині!...
Ми вже покарані. Страшніше покарати
Сам грізний Бог Адонаї не може.
Ходім! а чей це гіркеє страждання
Нащадкам нашим вкоротить дорогу
До ясної і певної мети!

СЛОВО — ТВЕРДАЯ КРИЦЯ

17. СЛОВО, ЧОМУ ТИ НЕ ТВЕРДАЯ КРИЦЯ...

Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?
Чом ти не гострий, безжалісний меч,
Той, що здійма вражі голови з плеч?

Ти, моя щира, гартоvana мова,
Я тебе видобуть з піхви готова,
Тільки ж ти кров з моого серця проллєш,
Вражого ж серця клинком не пробєш...

Вигострю, виточу зброю іскристу,
Скільки достане снаги мені й хисту,
Потім її почеплю при стіні
Іншим на втіху, на смуток мені.

Слово, моя ти єдиная зброе,
Ми не повинні загинуть обое!
Може в руках невідомих братів
Станеш ти кращим мечем на катів.

Брязне клинок об залізо кайданів,
Піде луна по твердинях тиранів,
Єстрінеться з брязкотом інших мечей
З гуком нових, не тюремних речей.

Меєники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою..
Зброе моя, послужи воякам
Краще, ніж служиш ти хворим рукам.

25. II. 1886.

18. ЯНГОЛ ПОМСТИ.

У темряві таємній серед ночі
До мене часто гість непевний приліта,
Він поглядом жахає, і віта,
Мов зірка Марс кривава, сяють очі.

Всміхається мені страшний посланець,
Я бачу в усміху ненависть і любов,
На білих крилах червоніє кров,
Мов на снігу зорі вечірньої багрянець.

Він промовляє мені слова страшні й великі,
В руках палає меч осяйний, огнєвий,
І в серці, наче поклик бойовий,
Здіймається у мене співи дикі.

„Слова, слова, слова! — на них мій гість мовляє, —
Я янгол помсти, вчинків, а не слів,
Не думай же, що твій одважний спів
Других, а не тебе до бою закликає.

Даю тобі цей меч, дарма, що ти не сильна,
Мій меч не тяжкий для одважних рук.
Чи ти боїшся смерти, кари, мук,
Ти, що була душою завжди вільна?”

Він подає свій меч, я хочу взяти зброю,
Але не слухає мене моя рука,
І лютість огнєва із серця геть зника:
„Іди, — кажу йому, — я не піду з тобою.

Не жаль мені життя, а жаль тій людини,
Що у мені живе, що бачу я в других,
Коли ж її убю, хай кара йде за гріх,
Не скочу пережить ганебної години.

Твоя слуга Кордé, одважная норманка,
В тиранах бачила тиранів цілий вік,
Але й в тирані їй з'явився чоловік,
Як над убитим крикнула коханка...”

Зника північний гість, та погляд той і мова
Лишають в серці слід кривавий і страшний,
І в день мені в очах стоїть той гість дивний.
А душу рве й гнітить нескінчена розмова...

1896.

19. ЕРЕМІЄ, ПРОРОЧЕ!

Ереміє, зловісний пророче! В заліznім ярмі
Певне серце Господь тобі дав із твердого кришталю.
Ти провидів, що люд буде гнить у ворожій тюрмі,—
Як же серце твоє не розбилось од лютого жалю?
Як ти міг дочекатись, чи справдиться слово твоє?
Роєм стріли ворожі на Божеє місто летіли, —
Певно чарами ти гартував тверде серце своє,
Що на йому ламалися навіть ворожі стріли.
По війні ти на звалищах міста лишився один,
І палкі твої сльози точили холодне каміння,
І луна розлягалась така серед смутних руїн,
Що найдальші нащадки почули твоє голосіння.
Ереміє, ти вічная туго, тебе не збагну:
Як же серце твоє не розбилось од лютого жалю?
Бо джерело гаряче і скелю зрива кремяну...
Так, було твоє серце з твердого, міцного кришталю.

20. LIED OHNE KLANG.

Якби мої думи німії
Та піснею стали без слова,
Тоді вони б більше сказали,
Ніж вся моя довга розмова.

Якби мої думи німії
На струни проречисті впали,
Зайшлись би плачем мої струни
І сміхом дитячим заграли.
Мов хвиля морська в сумну бурю,
І темна, й блискуча, й раптова,
І сонцеві рідна, й безодні
Була б моя пісня без слова.
Важкі побережні скелі
Зрива переможне море;
Невже переможна пісня
Важкого жалю не поборе?
Невже моя пісня не хвиля?
Ой, леле! Даремні питання...
Німі мої думи, а руки
Дають лиш німії стискання.

21. МІЙ ШЛЯХ.

На шлях я вийшла ранньою весною
І тихий спів несмілий заспівала,
А хто стрівався на шляху зі мною,
Того я щирим серденьком вітала:
„Самій не довго збитися з путі,
Та трудно з неї збитись у гурті”.

Я йду шляхом, пісні свої співаю:
Та не шукайте в них пророчої науки,
Ні, голосу я гучного не маю!
Коли ж хто слози ллє з тяжкої муки,
Скажу: „Разом плачмо, брате мій!”
З його плачем я спів з'єднаю свій,

Бо не такі вже гіркі слози — спільні.
Коли ж на довгому шляху прийдеться

Мені почути співи гучні, вільні,
В моїй душі для них луна знайдеться.

Сховаю я тоді журбу свою,
І пісні вільної жалем не отрую.

Коли я погляд свій на небо звожу,
Нових зірок на йому не шукаю,
Я там братерство, ріvnість, волю гожу
Крізь чорні хмари вгледіти бажаю,
Тих три величні золоті зорі,
Що людям сяють безліч літ вгорі...

Чи тільки терни на шляху знайду,
Чи стріну може де і квіт барвистий?
Чи до мети я певної дійду,
Чи без пори скінчу той шлях тернистий,
Бажаю так скінчити я свій шлях,
Як починала: з співом на устах!

22. ПІВNІЧНІ ДУМИ.

Годі тепера! ні скарг, ані плачу,
Ні нарікання на долю, — кінець!
Навіть і хвилю ридання гарячу
Стримать спр'єможусь. Нестиму вінець
Той, що сама положила на себе.
Доле сліпая, вже згинула влада твоя,
Повід життя свого я одбираю від тебе,
Буду шукати сама, де дорога моя!
Мрії рожеві, тепер я розстануся з вами,
Тихо відвожу обійми ясних моїх мрій.
Довго провадити буду сумними очима
Подруг моїх легокрилих зникаючий рій.

Згинули мрії і темрява слід їх закрила...
Ледве що зникли, а в мене вже знов над чолом

Полумям віють огненні широкі крила,
Мрія новая літа надо мною орлом.
Мов зачарована слухаю голос надземний:
Ти блискавицею мусиш світити у тьмі,
Поки зорею рожевою край твій освітиться темний
Треба шукати дороги тим людям, що ходять в ярмі.
Глянуть всі ті, що живуть у великій темниці,
Скажуть: »Це в нашій країні настала весна, —
Грають по небі зірниці, ясні блискавиці,
Темна ще ніч, та вже хутко минеться вона«.
Мріє новая! Твій голос і крила огнисті
Ваблять мене, я піду за тим світлом ясним
Через простори і дикі дороги тернисті,
Так як Ізраїль ішов за стовпом огняним.
Знаю, куди ти мене поведеш за собою,
Там безупину лютує страшна, невсипуща війна,
Люди там гинуть у тяжкому, лютому бою,
Кров там не ллється, панує там смерть потайна.
Кличеш? Я йду! за тобою усюди полину,
Знов повернуся у той занапашений край,
Де може волі не буде мені до загину,
Мріє новая, з тобою і там буде рай!

1895.

23. О, ЗНАЮ Я...

О, знаю я, багато ще промчить
Злих хуртовин над головою в мене,
Багато ще надій із серця облетить,
Немов од вихру листячко зелене.

Не раз мене обгорне мов туман
Страшного розпачу отрутнеє дихання,
Тяжке безвіря в себе, в свій талан
І в те, що у людей на світі є призвання.

Не раз в душі наступить перелом
І очі глянуть у бездонну яму,
І вгледжу я в кохання над чолом
Строкату шапку блазня, або пляму.

Не раз мій голос дико залуна,
Немов серед безлюдної пустині,
І я подумаю, що в світі все мана,
І на землі ніде нема святині.

І може приведуть не раз прокляті дні
Лихої смерти грізнуу примару,
І знову прийдеться покинутій мені
Не жити, а нести життя своє, мов кару.

Я знаю це і жду страшних ночей,
І жду, що серед них вогонь той загориться,
Де жевріє залізо для мечей,
Гартується ясна і тверда криця.

Коли я крицею зроблюсь на тім вогні,
Скажіть тоді: нова людина народилась!
А як зломлюсь, не плачте по мені!
Пожалуйте, чому раніше не зломилася!

16. 10. 1896.

24. У ЧОРНЮЮ ХМАРУ..

У чорную хмару зібралася туга моя,
Огнем-бліскавицею жаль мій по ній розточився,
Ударив перуном у серце,
І рясним дощем полились мої слязи.
Промчалась та буря-негода палка надо мною,
Але не зломила мене, до землі не прибила.
Я гордо чоло підвела,
І очі, омиті слезами, тепер поглядають ясніше,
І в серці моїм переможній співи лунають.
Весняная сила в душі моїй грає,
Її не зломили зимові морози міцні,

Ї до землі не прибили тумани важкі,
Ї не розбила і ця перелітная буря весняна.
Я вийду сама проти бурі
І стану — поміряєм силу!

25. ПОРВАЛАСЯ НЕСКІНЧЕНА РОЗМОВА...

... Порвалася нескінчена розмова.
Тремтить вона, мов пірвана струна,
В моєму серці. Від одного слова
Розкрилася в душі моїй труна.
Повстала туга, сном важким приспана,
Повстала велетом і досягла до хмар,
Жаль запалав, прибоєм океана
Загомонів страшний його пожар.
Ох, той пожар у грудях будить силу
Ту, що Бастилії тиранів розбива,
Що визволя з кайданів волю милу, —
У мене будить він слова, слова!
Товаришу, не можу я мовчати.
Лежить таке прокляття на мені,
Що мушу тугу словом зустрічати.
Вони дзвінкі, мої думки сумні.
Часи глухонімії не заглушать
Дзвінких думок, вони бринять, бринять, —
Отак невільники руками ледве рушать,
Як на руках кайдани задзвенять.
І там, де на всьому лежить печать мовчання,
Де стримані і скарги і пісні,
Де здавлені проклони і ридання, —
Вість людям подають кайдани голосні.
Нехай же дзвонять голосно кайдани,
Не буду заглушать. Коли б могли
Вони збудить луну і розтроюдить рані
В серцях людей, що моком поросли;

Коли б могли вони так людям нагадати
Про поневолених, замучених братів,
Посаджених поза залізні ґрати,
Відданих в руки навісних катів;
Коли б кайданів брязкіт міг ударить
Перуном в тії заспані серця,
Спокійні чола соромом захмарить
І нагадать усім, що зброя жде борця;
Коли б та зброя здійнялась до бою,
Загомоніла б так, мэв туча градова, —
Тоді б замовкли вже самі собою
Кайданів брязкіт і такі слова.

26. CONTRA SPEM SPERO.

Гетьте, думи, ви хмари осінні!
То ж тепера весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодій літа?

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть, думи сумні!

Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду свіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.

І від сліз тих гарячих розтане
Та кора льодовая, міцна,
Може квіти зійдуть, і настане
Ще й для мене весела весна.

Я на гору круту кремяную
Буду камінь важкий підійматъ,
І несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

В довгу, темную нічку невидну
Не стулю ні на хвильку очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.

Так! я буду крізь слози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! — Геть, думи сумні!

П о е м и

27. МАТИ-НЕВІЛЬНИЦЯ.

Був ясний день, веселий, провесняний,
До нас у хату крізь вікно одкрите
Вривався гомін голосних потоків,
Що бігли вниз по вулиці нагірній,
Вітрець влітав і, мов пуста дитина,
Скидав до долу від стола папери
За ним влітала ціла зграя гуків,
Все — та давно знайома пісня міста,
Але і в ній нові лунали ноти,
Весняні... Та вони лунали не для нас,
Бо не було весни у нашім серці.
Ота весна, що за вікном сміялась,
Нам принесла новини невеселі,
Тюремні вісті: той сидить в неволі,
Недавно взятий, той в тюрмі збожеволів,
А той недавно вийшов, але хворий
Душою й тілом, він же був забраний
Як раз в розцвіті мрій, надій і праці.
Над нами теж, мов туча громовая,
Нависли влади темної погрози.
Така була для нас в той рік весна.
У двох сиділи ми і розмовляли,
Я сумно слухала товаришкі розповідь
І без'уважно торочки сплітала
На обрусі (товаришці той обрус
В тюрмі покійна мати вишивала);
Розповідь та була уривчаста і тиха,
Бо голос був приглушений від туги,
І хутко він урвався, мов струна;

У хаті стало тихо, тільки чутно,
Як гралася товаришки дитина
І ляскала маленьким батіжком,
На стільчику рушаючи в дорогу.
Я дивлячись на неї, проказала:

»Ба, що робити? Не журіться, друже!...
Хоч може ми і не побачим волі,
Але дитинка ця побачить, певне!
Що скажеш ти на це, малий філософ?«

Дитинка ясно глянула на мене
Розумними, цікавими очима,
А мати шпарко мовила до мене:

»Мовчіть, нехай воно цього не чує!
Ви знаєте, дитиною я часто
Від матері покійної це чула:
Як виростеш, то будеш вільна доню.
Вона казала це так весело і твердо,
Що я повірила в свою щасливу долю,
І вірила аж поки не зросла..
Тепер моїй дитині це говорять...
Іди, іди, мое маленьке, грайся!«

Дитина знов до забавок вернулась,
Товаришка взяла шиття, я книжку,
Розмова наша більше не велася...

1895.

28. ГРІШНИЦЯ.

Колись давно в далекій стороні
Була війна страшна і незвичайна;
Те лихо звалось білою війною.
Без гасел бойових, без гучної музики,
Без грімких вистрілів, без ясних корогов,
Вона була, немов лихе повітря,
Що прилітає на совиних крилах.

I полягав вояк за вояком,
Полки зникали, як вали на морі;
На поєдинки там виходили вночі,
Ховаючи під паху короговку.
У темряві густій ніхто не бачив,
Як бліскала й щербилась ясна зброя,
Як падав і конав один з борців,
Як ворог загрібав його у темну яму,
Не раз іще живого. Старшина
Лічила ранком військо і багато
Найкращих вояків у ньому бракувало:
Ніхто не знав, де й як вони лягли.
В той час найбільше воювали шнуром,
Кайданами, отрутою, підкопом,
А зрада гаслом військовим була.
Часами тільки бомба огнева
Могильнутишу розбивала гучно
І всіх навколо ранила скалками.
Раз в темну ніч на бій дівчина вийшла
(Тоді йшли всі, жінки і чоловіки,
І навіть діти не сиділи дома).

Вона була при зброї: у руках
Був заступ гострий, а в кишенні куля,
Набитая знадобом розривним.
Дівчина йдучи тихо шепотіла,
А на устах був усміх зловорожий:
»Ой підкопаю вражеє гніздо!
Злетять вони угору, мов ті птахи!«
От, підійшла вона під темний мур
Високої будови. Притаїлась.
Перечекала сторожкий патруль
І почала копать завзято, швидко...
До половини підкопала стіну,
Підклала кулю розривну під неї,
А потім добула вогню і запалила
У кулі трут і подалась додому
З надією страшною, коли раптом
Мов грім ударив, куля розірвала
Завчасу стіни і каміння гостре
Посипалось навколо наче град.
І ось один важкий та гострий камінь
Улучив дівчину і полягla вона,
Немов прибита градом ніжна квітка.
Тут незабаром прилетів патруль,
Знялася заметня, тривога, шуканина,
І дівчину знайшли. »Чи мертвa, чи зомліла?«
Питали вояки. »Несіть її в шпиталь!«
Сказав старший. »Нехай її черниці
Там одволодають, а потім буде суд«.
І віднесли в шпиталь зомлілу дівчину:
І прийняли її там сестри милосердні —
Вони приймали всіх — приставили до неї
Черницю молоден'ку, щоб гляділа.
Лежала цілий день без пам'яті слаба,
Але над вечір їй вернувся тямок,

Одкрила очі, глянула навколо:
Склепіння біле, образ і лямпада
І біля ліжка, наче другий образ,
Блідна дівчина в чорному убрани.

Хвора:

Де я і хто ти?

Черниця:

Сестро, мир тобі!
Це Божая оселя, ти в шпиталі,
А я, твоя сестра, тебе гляджу.
Хвала Найвищому, що ти опамяталась.

Хвора:

А чула ти, що сталося цеї ночі?

Черниця:

Хай Бог простить тому, хто це вчинив.

Хвора:

Це я!

Черниця:

О, сестро! Ти?... Ти каєшся, запевне!

Хвора:

Ні! Каяться вважала б я за гріх!
Скажи, — ти певне знаєш, — адже в замку
Усі погинули? ніхто з них не зоставсь?

Черниця:

Ні, милував Господь. Одна лиш вежа
Упала, на той час там не було нікого.

Хвора:

О, що ти кажеш?...

(Хвора заридала).

Черниця:

Вгамуйся, бідна сестро, помолися
Зо мною вкупі Богові святому,
Подякуй, що не дав тобі вчинити зла,
Проси, щоб мир твоїй душі послав він
І в серце повернув забутую любов.
Сльозами змий оцю лихую пляму,
Що положив гидкий, ворожий замір.
Аби простив тебе Судя небесний,
А суд земний для праведних — ніщо.

Хвора:

Гадаєш ти, що я боюся суду?
Запевне, бридко між гадюк попастi,
Та я іх не боюсь, суд це страшний для мене..
Небесний, чи земний — для мене все одно,
Однакові для мене рай і пекло,
Бо я не вірю в них.

Черниця:

О, Господи, рятуй
Оцю заблукану, нещасну душу!
Послухай сестро, ти ще молода,
І може прийдеться загинути...

Хвора:

Дарма!
Не жаль мені, що молодою гину,
А жаль, о, лютий жаль, що пронаду даремне.

Черниця:

Ніхто даремне в Господа не гине.,
Без волі Божої і волос не спаде..

Хвора:

Не хтіла б я тебе вразити, сестро,

Та бачу прийдеться розмову залишити,
Бо ми говоримо на різних мовах.

Черниця:

Hi!

У всіх людей одна є спільна мова —
Братерська любов.

Хвора:

Любов, ти кажеш?

А я б сказала — щирість...

Черниця:

Прожени

Ненависти дракона геть із серця,
Нехай в ньому зостанеться любов,
І ми одна одну запевне зрозумієм,
Як зрозумів розбійника Христос.

Хвора:

Пожди, кохана сестро, я те бачу,
Що ти мене і жалуєш і любиш,
Хоч я тобі чужа. Та я б хотіла,
Щоб знала ти, кого і за що любиш?
І як осудиш, то щоб знала за що.
Сядь ближче біля мене, нахили
Лагідне личенько до мене ближче,
Забудь про те, що звете ви гріхом,
Чи праведністю, слухай тільки пильно.

Черниця:

Боюся я, що втомишся — ти ж хвора.

Хвора:

Дарма! нехай умру, та думка не умре!

В таке безсмертя й я привикла вірить.
Адже і в вас є сповідь перед смертю...
Мене жде шкібениця — я те знаю.
Так слухай. Ти все згадуєш любов.
Вона й моя наставниця єдина.
Мене любов ненависті навчила,
Колись і я була, як ти, лагідна, тиха
І вірила в братерськую любов,
Бо при мені були брати кохані,
Родина й ніжні подруги мої.
Образу я сльозами зустрічала
І перед кривдою схиляла я чоло,
Коли вона на мене наступала.
Я матері і батькові корилась,
Вони ж були до мене завжди добре.
Я думала, що лад такий можливий
Між ворогом і бранцем... Коли це
Розпочалося біле лихоліття
І наше місто зайняла облога;
Боролося воно, змагалось як уміло,
А потім мусіло одверти браму.
І вороги ввійшли з тріумфом в неї.
Я бачила тоді, що хиливсь найнижче,
Того найбільш топтали люди й коні.
Мій батько й мати ворогам корились,
А добrosti не бачили ніколи.
У мене розум наче потъмарився.
Не знала я, де правда і де кривда,
Я знала тільки, що мені так жаль,
Так жаль на ворогів і жаль на подоланих.
Сумний був час; товариші мої
Пішли у військо, кликали й мене.
Та я тоді в собі не чула сили,
Ті, що зостались, я їх одцуралась,
Або вони мене, пропала наша згода.

Брати і сестри смутнії ходили,
Той самий жаль гнітив їх, що й мене.
Та що казати? В подоланім місті
Немає щастя і не може бути!
Хотіла я спершу, як ти, піти в черниці,
У сестри милосердні, та для цього
Потрібна віра, — я її не мала...
Отак життя минало день за днем,
Я бачила, як гинуло найкраще,
Як родичі мої гнили по тюрях
І як високе низько упадало.
Тоді в мені спалахнула ненависть
До тих, що нищили мою любов.
Ненависть розгорталась більше й більше
Та я не знала, де її подіти.
Так може б я себе вогнем спалила власним,
Та іншеє судилося мені.
Прийшов один товариш і промовив:
Ходім; ми знову на війну зібрались!
Не ми убєм, то нас вони убуть;
Ми мусим боронитись, поможи нам.
Невже ти будеш остеронь сидіти
І споглядатъ як ллється кров?
Ні, сором це терпіти. Наша смерть
Научить інших, як їм треба жити.
Ходи, з тобою певне й другі підуть«.
І я пішла...

Черница:

А мати? а родина?

Хвора:

У цю хвилину я про них забула,
Та може б не згадала і тепер,
Як би вдалось мое велике діло.

Я б упилася щастям перемоги —
Не спогадом, надією жила б.
Але ж тепера я даремно гину
І думаю про той даремний жаль,
Що може вбити маю кохану матір.
Своїх сестер я бачу у жалобі,
Братів у смутку — і даремне все!...
Коли б могла я ще хоч раз побачити
Моїх коханих!...

Черниця:

Сестро, не журись!
Якби ти тільки вірила у те,
В що віrim ми, п'отішилась би певнє.
Ми віrimо, що в іншім кращім світі
Побачимо усіх, кого любили.

Хвора:

Шкода! Ви вірите, що єсть і рай і пекло,
Що люди й »там« не можуть ріvnі бути.
Моя лагідна мати не злочинка,
Не вбила і не хтіла вбити нікого,
Ім мусить райська брама відчинитись,
А для таких як я, в раю немає місця.

Черниця:

Все переможе щире каяття,
І гріх, і пекло перед ним зникають
І райська брама настежи одкрита.
Згадай же, сестро, любую родину,
Пожалуй душу бідну, молоден'ку,
За віщо ж має гинути вона?

Хвора:

Чернице, спогадай: стоїть у вашій князі:
»Ніхто не має більшої любови,

Як той, хто душу поклада за друзів«.
Ну, годі, я скінчил, ти вже знаєш,
І як осудиш, то вже знаєш за що.

Умовкла хвора і черниця тихо
Сиділа, очі в землю опустивши.

15. 9. 1896.

29. РОБЕРТ БРЮС.

I.

Вже буде літ пятьсот тому:
На край шотляндський вільний
Війною йшов король Едвáрд,
Англійський владар сильний.
Зібрав він лицарів своїх,
Все горде пишне панство,
Щоб то шотляндський вільний люд..
Забрати у підданство.
По всій Шотляндії йде гук
Луною голоною:

— „До зброї, браття! Ось іде
Король Евард війною!
Гей, милі браття, чи у вас
Ясної зброї мало?
Хіба в шотляндській стороні
Вже лицарів не стало?”

Лицарство йде, земля гуде;
Зійшлись ворожі лави...
Багато буде цього дня
Кривавої забави!

Бряжчати мечі, блищать списи:
І шоломи ясні;
Гукають люто вояки,
Ржути коні ворэнії.

Воюють день, воюють два,
На третій день — ой горе!
Шотляндці крикнули: „Біда,
Король Едвард нас боре!”
Англійське військо бє-січе,
Англійська зброя сяє;
Шотляндська зброя опада,
Лицарство знемагає.
А тут король Едвард спинився.
І сурма забреніла,
Знялась над військом корогва,
Та не барвиста — біла.
Всі стали тихо, всяк свій спис
До долу похиляє.
Гукá герольд: „Король Едвард
Шотляндців призыває
Лихую згаду залишить,
Спокій вернути краю,
По братньому звичаю.
Так каже наш король: „Хто з вас
Погодиться зі мною,
Той і маєтками й людьми
Владітиме в спokoю.
Люд простий має нам платити
Податки й десятини,
А лицар буде вільний пан
Своєї батьківщини.
Всяк лицар має з королем
Ходити у походи,
Зате він матиме собі
І ласку й нагороди”.
До дэлу впали корогви —
Весь гурт шотляндський панський
Враз крикнув: „Згода! хай живе
Едвард, король шотляндський!”

Шотляндське лицарство здалось;
Але один зостався
При зброї лицар молодий —
Робертом Брюсом звався.
Едварду глянув він в лиці,
Мов кинув блискавицю,
Здійняв і кинув ворогам
Залізну рукавицю.
Потім остроги дав коню —
Кінь ворзененький звився,
Помчав у гори мов стріла,
В міжгірю темнім скрився.

II.

Поїхав Роберт по шотляндській землі
Здіймати народне повстання;
Гінців розіслав він по всій стороні
Скликати селян на зібрання.
Коли на широкій долині між гір
Зібралась великая рада,
Роберт тоді вийшов до люду й сказав:
— „Шотляндці, вчинилася зрада!
Нема в нас лицарства, нема в нас панів —
Вони вже англійські піддані;
Та є ще в країні шотляндській нарід,
Не звик він носити кайдани!
Повстаньмо ж тепера усі, як один,
За діло братерське спільне!
Розкуймо на зброю плуги! Що орати,
Коли нашеє поле невільне?”
Тут всі зашуміли, мов хвилі морські:
— „Ходімо, добудемо волі!
Або наші голови вільні, буйні
Складемо на нашому полі!”
І там на широкій долині між гір

Селяни всі табором стали,
Палили багаття вони цілу ніч,
Все ясную зброю кували.
На ранок узброєне військо було:
Кому ж не дісталося зброй,
Тому не забракло сокири, коси
Та в грудях відваги міцної.
Те військо не мало ясних коругов,
Ні панцирів срібних, коштовних;
На простих селянських щитах не було
Девізів гучних красномовних.
У цілого війська девіз був один:
За волю, за рідну країну!
Хоч слів тих ніхто на щиті не носив,
Та в серці носив до загину.
І так вони вийшли напроти панів,
Роберт їх провадив до бою;
Ні одного лицаря окрім його
Не мали шотляндці з собою.
Шотляндське лицарство усе перейшло
Служити в англійському війську,
Пішло боронити мечем і щитом
Корону і владу англійську.
В нещасну годину шотляндський народ
Кував свою ясную зброю;
У першому бої розбиті були,
Багато лягло головою.
У друге зійшлися — недоле тяжка!
Знов військо шотляндське розбите.
Ударили втретє — знов піле кругом
Все трупом шотляндським укрите.
Міцна була сила потужних панів
І ватаги мудрі знайшлися;
Ні в гори завести, ні в нетра загнать
Обачні пани не далися.

Широкі долини, розлогі лани
Шість раз були кровю политі;
Шість раз пролунав по Шотляндії крик:
„Шотляндці, шотляндці розбиті!”
Ні зброї вони, ні своїх корогов
Едварду до ніг не зложили,
Та волю й країну свою боронить —
Не стало селянської сили.
Одні полягли, а другі розійшлися —
Пішли своє поле орати;
Без війська, без слави зістався Роберт...
Що ж має тепер він почати?
Чи має піти, як шотляндські пани,
Едвардові зброю віддати,
Зістатись отут в подоланій землі,
Останнього сорому ждати?
Ні, краще не бачить того і не чутъ,
Як гинути буде країна...
— „Прощай, моя рідна країно! Прости
Свого безталанного сина!
Хотів би я вільною бачить тебе,
Але не судилося теє...
Далеко тепер на чужих берегах
Поляжу за діло святеє”.
Так мовив Роберт і подався він геть
На беріг убогий ірляндський,
Він думав повік не вертатися знов
У край безталанний шотляндський.
В Ірляндію мався пробити корабель,
Що лицарів віз в Палестину,
На ньому від'їхати хтів і Роберт
У тую далеку чужину.
У купі з відважним лицарством бажав
Піти у хрестовім поході,

Що б ділу святому останнім життям
І силою стати в пригоді.

III.

На безлюдному березі моря
Одинока хатина стоїть;
В тій хатині рибальській убогій
Збройний лицар самотній сидить.
То Роберт. Він в вікно поглядає,
Чи не мріють оті кораблі,
Що везуть хрестоносців відважних
На війну до Святої Землі.
Ні, не видно нічого на морі,
Не біліють вітрила ясні.
Грає вільне, широке море,
Гомонять його хвилі гучні;
Та Робертові сумно дивиться
На те море веселе, буйне —
Як згадає він рідну країну,
Затремтить його серце сумне.
І Роберт, від вікна відступивши,
Ляг на лаву і погляд підвів
На потріскану стелю. На стелі
Павутиння павук собі плів.
І знечевя Роберт задивився
На роботу цього павука.
Лицар бачив, як прялась помалу
Тая нитка слабонька, тонка;
Як павук на тій нитці спускався,
Розколихувавсь потім на ній,
Щоб її до стіни причепити,
Потім невід розкинути свій.
Що гайднеться, то її нитка порветься
І додолу павук упаде;
А зараз же влезить угору

І нову собі нитку пряде.
Так шість раз той павук обривався
І шість раз він на стелю злізав;
А в сьоме таки утримався
Й до стіни свою нитку припяв.
Тут Роберт раптом скочив на ноги,
Ухопив свою зброю до рук
І гукнув: „Ta невже таки лицар
Менше має снаги ніж павук?!”

IV.

Ой, то ж не сокіл-винозір
Злетів згори в долину,
То прилетів юнак Роберт
У рідну країну.
Він на коневі воронім
По краю пробігає,
В останній раз шотляндський люд
До бою він скликає:
— „До зброї всі! Чи ще живе
Міцна відвага ваша?
За волю згинуть ми клялись,
А де ж присяга наша?
Хто волі ще не відчуравсь,
Нехай іде до бою!
Хто памятá про славу й честь,
До зброї! Хто за мною?”
Не згас, не згас шотляндський дух,
Шотляндія повстане!
У сьомий раз, як в перший раз
Зібралися селяни,
Коли Едвард не сподівавсь
Шотляндського повстання.
Його лицарство розійшлося
Уже на спочивання,

Зісталась тільки покищо
Мала частина війська.
Безпечна й смілива була
Залоза та англійська.
Все розмовляють вояки,
Які з війни достатки,
Які в Шотляндії король
Збиратиме податки.
Серед англійських вояків
Сидять пани шотляндські:
Тепер король їм знов вернув
Права й маєтки панські.
То ж завтра кожний з них піде
До рідної оселі;
Чого ж сидять вони такі
Смутні та невеселі?
Того, що душу їм гризе
І сором і досада,
Здається їм що все кругом
Гукає: „Зрада! зрада!”
Англійські ж лицарі собі
Пісень гучних співають
І так бадьоро на списках
Їх короговки мають.
Селяни тихо підійшли
До війська за горою,
З'явились наче зпід землі
І вдарились до бою.
Все зашуміло, загуло.
Мов буря-хуртовина.
Роберт літá на воронім
Неначе громовина.
Ох, лютий бій, останній бій —
Щаслив, хто переможе!...
Англійці в розпуці кричать:

„Рятуй нас, милив Боже!”
До них з границі поспіша
Від короля підмога;
Її стріча шотляндський крик:
„Ні, наша перемога!”
Підмога сильна надійшла,
Але, шкода, вже пізно!
Женуть шотляндці ворогів,
Гукають в слід їм грізно:
„Не доведеться більше вам
Ламать чужої волі!
Коли життя вам дэрогое,
Кладіте зброю долі!”
Шотляндське військо зайняло
Англійців під горою;
Нема рятунку їм, нема —
Складають долі зброю.
Тоді з громади виступа
Роберт і промовляє:
— „Отак тепер шотляндський люд
Англійцям об'являє:
Наш край від давна вільним був,
Таким повік він буде,
Ви бачили, як прав своїх
Боронять наші люди.
Хай в Англії Едвард збира
Податки й десятини,
А всяк шотляндець вільний пан
Своєї батьківщини.
Селянам нашим байдуже
Про ласки й нагороди,
Вони не підуть з королем
За лицарством в походи.
Тепера вашу зброю всю
В заставі я лишаю,

А вас додому відпушу
По братньому звичаю.
Ідіть, Едвардові скажіть,
Як чули, по цій мові.
Коли не згодитесь на мир,
Ми знов у бій готові".
Англійці мовчки відійшли
Без корэгов, без зброї;
Без радошів пішли вони
Геть до землі рідної.
І як в долину вже зійшли,
Оглянулись на гору —
Роберта вгляділи вони
Серед сільського збору.
Укрита людэм там була
Уся гора зелена,
А вище всіх стояв Роберт,
У ніг його знамена;
Лежала й зброя вся ота,
Що на війні забрали;
Шотляндська зброя й корогви
Навколо нього сяли.
Роберт неначе річ держав,
Змагався, боронився,
Зняв потім ясний свій шолом
І людові вклонився.
Англійці чули, як гукнув
У весь той гурт селянський:
„Хвала і честь! Нехай живе
Роберт, король шотляндський!"

V.

Так Роберт за снагу та відвагу
Королем у Шотляндії став;
В Единбургу, преславному місті

Привселядно кэрону прийняв.
Урочиста відправа скінчилась,
Вийшов з церкви король на майдан..
Люд гукає: „Робертові слава!
Хай живе він до віку, наш пан!”
Коли це стихло раптом гукання
І весь люд мов чекає чэго.
З юрби виступив гурт невеликий —
То обрані від люду всього.
З них один наперед виступає,
Короля він поклоном вітá;
Поглядає навколо по людях
І такую промову читá:
„З ласки Бога й народа обраний,
Наш королю! Вітаєм тебе!
Ми підданими влади твоєї
Признаємо охоче себе!
Ти веди своїм рэзумом ясним
Добрий лад у рідній стороні;
Обіцяємось ми тобі вірно
Помагати в миру й на війні.
Коли ти боронитимеш волю
Й самостійність народу твого,
Ми повік шанувать тебе будем
І любити як друга свого.
Ти кликнеш на війну, ми зберемось.
Під твою корогву всі гуртом,
Ми готові тобі і крайні
Послужити мечем і щитом.
Та коли ти забудеш про справу
Чести й волі народу свого,
Схочеш інші багатшії землі
Прилучити до панства твого —

Ми не підем тоді за тобою,
Щоб чужого добра здобувать:
Нам не тісно у рідній країні,
Нам не треба в чужу мандруватъ.
Коли ти серед панських розкошів
Продаватимеш свій люд панам,
Ми самі боронити потрапим
Ті права, що належаться нам.
А коли ти англійській короні
Віддаси королівство своє —
Знай, що в тую ганебну годину
Пропало й панування твоє.
Ми тебе на державу вінчали,
Ми тебе й розвінчаєм сами;
І коли проти нас ти повстанеш,
Проти тебе повстанемо ми.
Дай нам, Боже, радіти до віку,
Що обрали тебе в королі,
Хай цвіте при тобі та пишає
Вільна воля в шотляндській землі!”
— „Дай то Боже!” — Роберт їм відмовив —
„Буду знати, на що я іду.
Дай нам, Боже, до віку прожити
В щирій згоді, у добрім ладу!”

VI.

Щира згода, добрий лад зістався,
Не зламав Робертового слова.
Не пропала, не пішла по вітру
Та громадська, чесная умова.
Дивувались на шотляндську волю
І сторонній чужій люди;
Всі казали: „Поки світа, сонця,

У ярмі шотляндський люд не буде!"
Не пригас і не пропав ніколи
Вільний дух в шотляндському народі —
Стала вільна сторона шотляндська
Навіть давним ворогам в пригоді.
Як пізніш англійці і шотляндці
Поєдналися в спільнуу державу,
То англійці вчились у шотляндців
Як любити волю, честь і славу.
І за те хвала Роберту Брюсу:
Він борцем за рідний край з'явився
Так, відваги і завзяття в праці
Він в малого павука навчився.
Він здобув собі велику славу.
І не вмре та слава, не польоже,
В пісні, в слові буде вічно жити
І про себе світові розкаже.

1893

30. ПОЕТ ПІД ЧАС ОБЛОГИ.

У місті панує велика тривога.
Туманом окутана вражена облога,
І голод грозиться страшною рукою,
Від шпигів ворожих немає спокою.
Збирається в місті за радою рада,
Та згоди немає, панує розрада,
Змагання, непевність і крик: зрада! зрада!
Мов тяжка хвороба, так час там пливе,
Та місто не вмерло, воно ще живе.

Он в церкву ідуть молодята до шлюбу,
Он мати колише дитиноньку любу.
»Ходімо, — говорить дружина дружині,
З'єднаємо руки і долю свою!
Як згинуть прийдеться, — в останній годині
Побачу край себе дружину мою«.
»Спи, — мати співає, — мое немовлятко,
Уроджене в люту годину дитятко!
Не будеш ти лиха і голоду знати,
Поки ще на світі живе твоя мати«.
Іде на стрівання хороший вояк
Віта його мила щаслива.
»Чого зажурився, мій любий козак?«
Питає дівчина вродлива.
»Прощатись прийшов я, кохана, з тобою,
От зараз піду з товариством до бою,
Не сила терпіти лихої напасти,
Волю я в широкому полі пропасти,
Ніж тута, немов у тюрмі, погибати!

Тебе тільки, зіронько, жаль, покидати...«
Вона подає йому стрільбу грімку,
Чіпляє сама ясну шаблю важку,
Цілує і пестить, і щастя бажає,
І мов на музики на бій виряжає;
»Хай наша зоря тебе, мили, веде!«
І милий на смерть без вагання іде:

А онде нещасний коханець край брами
У розpacі голову стиснув руками:
»Найгірша для мене ця лютя година!
Не любить мене чарівниця дівчина!
Подвійний мій розпач, подвійний мій жаль,
Моя нерозважна почаль!...«

Он пісня з високого муру лунає.
По мурах одважний співець похожає.
Поет не боїться від ворога смерти,
Бо вільная пісня не може умерти.
То ж він з ворогами і з лихом жартує,
І вірші мов легкі стріли гартує,
І кидає пісню в широкий простор;
Скрізь чутно її, на майдані і в полі.
Юрба перейма тую пісню, мов хор.
Все бачить співець у широкім роздоллі —
І небо, і море, красу світову,
І людям співає він пісню нову.

Усе одбивається в пісні, як в морі,
Рожевая зоря й червоная кров,
І темна ненависть, і ясна любов,
І пломінь пожару, і місяць, і зорі.
Ta пісня, як море, і стогне й рида,
І барвами грає,
І скелі зриває,
Як чиста прозора вода.

Всі слухають пісню, нещасний коханець,
Щасливая пара, і мати й дитина,
Співа тую пісню дружині дружина,
Те знає і тішиться музин обранець.

Бо вдень, серед люду, поети мов діти,
Їм милі тріумфи, і лаври, і квіти,
І вабить їм очі великая слава,
Якої не дасть перемога кривава, —
В надії на неї терновий вінець
Прийма молоденький співець.

Ось день проминув, зник і вечір погожий,
Ніч криє і місто, і тabor ворожий,
І дивляться любо небесні очі.
Поснули усі до спочинку охочі,
Здрімалася навіть обачна сторожа;
Скрізь тихо... Мідна чарівниченька божа,
Кориться їй все під кінець,
Але не кориться співець.
Ті промені горді, ясні, золотії,
В ньому розбудили і речі, і мрії,
Іх стримати — груди тісні!

І прудко, мов іскри з багаття огнисті,
Мов хвилі гірського потока сріблисті,
Летять голосній пісні.
І ллються, і ллються без примусу, вільно,
Недбалі про славу й вінки,
І линуть з піvnічними вітрами спільно
Високо під ясні зірки.
Бринить у них радість, лунає і горе,
Шумить у них спогадів, мрій ціле море,
Навколо них розпач хаосом чорніє,
Над ними веселка надій променіє.

Не стримує серця і співу свого,
Співа серенаду ясній своїй зірці
Та ночі, та музі своїй винозірці,
 Що з ним була в кожній порі...
І пісня чарує облогу ворожу,
І будить на мурах обачну сторожу,
 Заснуть не дає до зорі.

12. 4. 1896.

Д О Д А Т К И

ЖИТТЄПІС ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Леся Українка (Лариса Косач-Квітка), народилась 26. лютня, 1871 р. в хуторі Колодяжному, біля Звягеля Новгород-Волинського повіту.

Батько Петро Косач, нащадок сербського князя Степана Косача, що вступив в XVII. ст. на службу в Україні за гетьманів Ю. Хмельницького й Самойловича. Мати Ольга з Драгоманових, відома як письменниця і громадянка під літературним найменням Олена Пчілка.

В родині Косачів плекалися старі українські родові й культурницькі традиції.

Дбайливе виховання й широку освіту одержала Леся Українка в родинному домі. Це було основне знання історії, історії культури, світових літератур, природи та вісімох чужих мов.

У дванадцятому році життя Леся захворіла. Туберкулоза кости кинулась на руку; ця страшна недуга не покинула Лесі Українки до кінця життя. Заради лікування вийздила вона постійно за кордон: Крим, Кавказ, до Італії, в наші Карпати... В 1897 р. важка операція в Берліні.

Напружене духове життя сприяло дальшому розвиткові недуги. Туберкулоза перекинулась на легені, пізніше на нирки.

Життя Лесі Українки багате в важкі, трагічні події. Рік 1895-ий проживала вона в Болгарії, в Софії, біля недужого дядька, Михайла Драгоманова. Його смерть відчула поетка дуже боліче. В 1900 р. постигло її велике, особисте горе. До того недуга затройла все життя поетки, а конечний, майже постійний побут на чужині викликав другу недугу — тугу за рідним краєм.

В 1907 р. вийшла Леся Українка заміж за Климентом Квітку, відомого українського етнографа-музиколога.

Останні роки свого життя проживала в різних місцевостях Єгипту.

Померла Леся Українка 19. липня 1913 р.

Життєве довкілля Лесі Українки було прихильне для розвитку та вияву її таланту. Дитиною жила вже в літературно-науковій атмосфері. Особливо видатний, під тим оглядом, був вплив матері, Ольги Косачевої (Олени Пчілки).

В 1884 р., коли Лесі було ледви 12 років, надрукувала вона свої перші верші (»Сафо«, »Конвалія«, »Русалка«) в галицькій »Зорік«.

Крім матері була в сім'ї Лосі Українки ціла черга видатних діячів, що стояли близько до Лесі Українки. Це були дядько Драгоманів, брат Михайло (писав під псевдонімом Михайла Обачного), свояки Старицькі (Черняхівська), Лисенки, пізніше учений Квітка. Цей круг доповнено пізніше такими знайомими, як О. Кобилянська, І. Франко та ін.

Вислідом літературної співпраці були переклади з Гайне, злажені Лесею Українкою разом з Максимом Славинським, видані у Львові 1892 р. Подібно переклала »Вечерниці« Гоголя разом з братом Михайллом Обачним.

1893 р. вийшла перша збірка оригінальних віршів Лесі Українки »На крилах пісень«, а 1899 »Думи і мрії«. В 1902 р. з'явилась »Відгуки«. Водночас друкувала в »Зорі« та в »Літературно-Наук. Вістнику« оповідання »Така її доля«, »Жаль«, »Над морем«, »Розмова«.

Щойно в другому періоді своєї творчості повертається Леся Українка до драматичної діяльності й дає цілу низку прекрасних сильних і оригінальних творів: »Вавилонський полон«, »На руїнах«, »Йоганна«, »Одержима«, »Касандра«, »У пущі«, »На полі крові«, »Руфін і Прісцілла«, »Камінний господар«, »Адвокат Мартіян«, »В катакомбах«, »Магомет і Айша«.

Найкращі: »Лісова пісня«, »Оргія« та ін.

Перше повне видання творів мало з'явитися 1913 р., друге, недокінчене вийшло в Києві в 1918 р., третє в Києві 1923-24 рр., четверте, найповніше в Києві 1929-30 рр., пяте, недокінчене у Львові 1939 р.

БІБЛІОГРАФІЯ:

»Літературно-Науковий Вістник«, Львів-Київ 1913, кн. 10 (книжка присвячена Лесі Українці).

Дмитро Донцов: Поетка українського рісорджіменто. Львів 1925.

А. Музичка: Леся Українка. Одеса 1925.

М. Драй-Хмара: Леся Українка. Життя й творчість. Київ 1926.

Л. Підгайний: Леся Українка, Популярний критично-біографічний нарис. Харків-Київ 1929.

Юрій Сірий: Леся Українка, Прага 1940.

Н. Антоненко: Леся Українка. Краків 1941.

Статті про поодинокі твори в повних збірках »Творів« (Київ 1923-4, Київ 1929-30 і Львів 1939).

П О Я С Н Е Н Н Я

ЛІРИКИ.

I. КРАСО УКРАЇНИ!

1. Красо України!

Балочка, балка — глибока яруга з стрімчастими берегами, вижлоблена водою.

3. Кримські спогади.

„Кримські спогади” творять цілий цикл. Тут друкується лише перша частина, „Заспів”

Михайло Обачний — літературний псевдонім Лесиного брата Михайла Косача.

4. Сім струн.

Цикл сімох лірик так уложений, що в кожній не лише інша думка й інші почування, але й рівночасно інша літературна форма, а саме: гимн, пісня, колискова, сонет, рондо, ноктурно, сеттіна.

Поодинокі лірики названі музичними назвами сімох тонів.

I. Do — назва музичного тону.

Гимн — рід ліричної поезії, в якому представляється урочисті почування до Бога або Батьківщини, чи інші подібні.

Grave — тут: поважно.

V. Sol — назва музичного тону.

Rondeau (французьке слово — рондо, коло) — рід ліричної поезії, де закінчення подібне до початку, або є інші повторення, напр. закінчення строф. Цілість повязана однаковими римами.

VII. Si — назва музичного тону.

Settina (італійське слово) — рід ліричної поезії з особливим чергуванням римів (а, б, б, а, в, в, а, — г, г, г, д, д, г.).

Дядько Михайло — Михайло Драгоманів.

5. Співець.

Натура (лат.) — природа.

Вільготна — волога.

Дріяда — в класичній мітології лісова русалка, мавка.

8. Fiatnox.

Fiatnox (латинське) — Хай буде ніч.

Прометей — у старогрецьких віруваннях титан — півбог, що вкрав у богів вогонь, яким обдарував людей. За кару бог Зевес прикував його до скали на Кавказі, де суп виїдав йому щодня утробу, що постійно відростала.

9. Slavus — sclavus.

Slavus (лат.) — словянин.

Sclavus (лат.) — Невільник, раб. Імовірно, латинське слово „*sclavus*” походить від слова „*slavus*”.

Містичний — нерозгаданий, таємний. (Містика — таємні релігійні вірування).

Ізіда — у староєгипетських віруваннях богиня місяця і ночі. Широко почитана теж в інших народів Сходу.

Порфіра (грецьке) — багряниця, дорога червона тканина, що її носили володарі.

Синонім (грецьке) — слово однакового значіння з другим словом.

11. Товарищі на спомин.

Феллаги — єгипетські селяни, верства пів-невільників, півкріпаків.

Парії — невільничі верства в Індіях. Парів вважають вищі суспільні верстви „нечистими”

Титан — великан-півбог у старогрецьких віруваннях.

Вогонь Титана — вогонь Прометея (пор. пояснення до уст. 8.).

Паралітик — спараліжогана людина, тут: без волі.

Спартак — провідник повстання невільників у старовинному Римі.

16. У пустині.

Пророк — Мойсей, що вів жidів через пустиню до обітованої землі.

Адонай — жidівська назва Бога.

17. Слово, чому ти не тверде як криця...

Тиран — жорстокий, безоглядний володар.

18. Янгол помсти.

Зірка Марс — це властиво не зірка а планета; світить червоним світлом. — **Марс** — староримський бог війни.

Корд'є Шарльота — молода французька дівчина, що вбила Марата, одного з провідників французької революції.

Норманка — з Нормандії, країни у Франції, де живе помітно відрізне племя, в якого крові багато норманських первин.

20. Lied ohne Klang.

Lied ohne Klang (нім.) — пісня без слів, без звуків.

21. Мій шлях.

Братерство, рівність, воля — три гасла Великої французької революції.

23. О, знаю я...

Строкату шапку блазня — тут: осмішення.

Пляму над чолом — тут: знак поповнення якогось злочину. (Давно злочинців карали м. ін. і так, що значили їх чоло розпеченім залізом).

25. Порвалася нескінчена розмова...

Бастілія — тюрма в Парижі, де тримали політичних засуджених, противників монархії. Першим актом Великої французької революції було знищити Бастілію й визволити з неї вязнів — 14. липня 1789 р.

26. Contra spem spero.

Contra spem spero (лат.) — сподіваюся проти надії.

ПОЕМИ.

28. Грішниця.

Патруль, патруля — відділ сторожі, що обходить визначене місце.

трут — льонт.

блідна — бліда.

дракон — змій, потвора.

29. Роберт Брюс.

Шотландія — нині провінція в північній Англії, колись самостійна держава.

біла корогва — піднесена під час бою означає здачу, або замирення.

герольд — окличник; післанець, що оповіщував прикази короля.

„кинув ворогам залізу рукавицю” — в середньовіччю це означало визов до бою.

болоня — вогнище, полум'я.

девіз, девіза — гасло, клич. В середньовіччю лицарі виписували собі девізи на щитах. Частою девізою було: „Загибіль або перемога”.

в а т а г — провідник, вождь.

І р л я н д і я — острів на захід від Англії, тоді ще незайнятий англійцями.

Х р е с т о в и й по х і д — похід, що його уряджували кільканадцять разів в середньовіччю християнські лицарі до Святої Землі, щоб її звільнити з під влади невірних — магомедан.

Е д и н б у р г — столиця Шотландії.

19. Єреміє, пророче!

Є р е м і я — старозавітний пророк, що віщував упадок Єрусалиму, а потім оплакував його. Його голосіння-плачі над упадком Єрусалиму збереглися в Старому Завіті, тимто Леся Українка пише, що їх „найдальші нащадки почули”.

30. Поет під час облоги.

Т р і ю м ф — вроčистий візд римських вождів по побіді над ворогом до Риму. Нині взагалі: успіх, слава, призnanня

ла в р и — в старовину славних поетів чи загалом мистців вінчали лавровим вінком. Нині: слава.

терновий вінець — від часів смерти Христа символ: терпіння, муки.

серенада (італ.) — спів і музика, звичайно під вікном любки.

муза — у грецьких віруваннях: одна з 9 богинь поезії й мистецтва.

З М | С Т

Суспільна лірика Лесі Українки — Ірина Пеленська 5

I. Життєвий шлях Лесі Українки. — II. Суспільне й літературне довкілля Лесі Українки. — III. Поділ суспільної лірики Лесі Українки. — IV. Суспільні ідеї в лірицях Лесі Українки.

ЛІРИКА.

I. Красо України.

1. Красо України!	15
2. І всетаки до тебе...	16
3. Кримські спогади (Заспів)	16
4. Сім струн (Цикл)	17
I. Do. (Гимн Grave). — II. Sol (Rondeau). — III. Si. (Settina).	
5. Співець	19
6. На роковини Шевченка	21

II. Загибіль або перемога.

7. Негода	22
8. Fiat пож	23
9. Slavus - sclavus	25
10. Хвилина розпачу	26
11. Товариші на спомин	27
12. Скрізь плач	29
13. Ворогам	29
14. Досвітні вогні	30
15. До товаришів	31
16. У пустині	32

III. Слово — твердая криця.

17. Слово, чому ти не твердая криця	33
18. Янгол помсти	34
19. Ереміє, пророче!	35
20. Lied ohne Klang	35

21. Мій шлях	36
22. Північні думи	37
23. О, знаю я...	38
24. У чорную хмару	39
25. Порвалась нескінчена розмова	40
26. Contra spem spero	41

ПОЕМИ.

27. Мати невільниця	45
28. Грішниця	, 47
29. Роберт Брюс	56
30. Поет під час облоги	69

ДОДАТКИ.

Життєпис Лесі Українки	73
Бібліографія	74
Пояснення	75
Зміст	, 79

БРАБІВ